

Sant Sadurní de Tavèrnoles, bressol del monaquisme pirinenc

Josep Maria
Nogués i Torre,
president del Centre
d'Estudis Sant
Sadurní de
Tavèrnoles-Anserall

Abans de tractar sobre el passat de les ruïnes venerables de l'extingida abadia benedictina de Sant Sadurní de Tavèrnoles i projectar la nostra particular visió de futur sobre allò que resta del monestir, cal parlar primer de la ruta jacobea¹ que passava per Anserall i que, d'alguna manera, condicionà i regulà el desenvolupament de Sant Serni com el centre que fou de bressol del monaquisme pirinenc.

Així, direm que l'eix principal de la ruta jacobea era el tronc principal que procedent de Perpinyà, per Puigcerdà i la Seu d'Urgell, seguia Segre avall i, abans de la conquesta cristiana de Balaguer, per Nargó resseguia per Bóixols fins a Isona i Tremp cap a Àger i per aquelles contrades anar a cercar el camí de Sant Jaume que procedia per Osca.²

Podem, doncs, parlar de la ruta jacobea a la vall de la Valira, també dita antigament i en la seva primera part com a *camí andorrà de Sant Jaume*. Es tracta del camí que discorria per l'actual principat d'Andorra i que provenia de la ciutat de Foix: Foix → Pas de la Casa → Encamp → Ransol (Canillo) → Escaldes → Andorra la Vella → Sant Julià de Lòria la Borda de'n Canturri → la Farga de Moles (església de Sant Miquel de Ponts → dreta del riu Valira (Cabanelles → camí de Civís i Cortingles) → Sant Serni de Tavèrnoles → Anserall camí de Parrota → Sant Esteve del Pont → la Seu d'Urgell i Castellciutat (més o menys per dessota de la torre de

1- Agraïm les dades inicials per a aquesta investigació rebudes del professor d'història Manuel Gabriel i Forn, actual president dels Amics de Sant Pere de Ponts, a Ponts (la Noguera).

2- Agraïm també la col·laboració del senyor Francesc Alcázar i Domingo, president de l'Associació d'Amics del Camí de Sant Jaume del Segre, de Ponts, per la bibliografia aportada.

Solsona) → i connexió amb el tronc principal del camí de Sant Jaume del Segre
→ Segre avall...

Remarquem que alguns trams han desaparegut per les esllavissades i, també, per les diferents obres de regadiu.

El naixement del monestir dedicat a Sant Sadurní de Tavèrnoles és de data incerta. Alguns l'atribueixen a sant Eudald, sense proves, però. De ben segur ja existia a la segona meitat del s. VIII i que es tractava d'un monestir episcopal, és a dir, creat per l'ordinari diocesà on, molts cops, el bisbe assolia l'abadiat.

Esmentem que les comunitats dels monestirs de l'Església visigoda es regien pel *pactum*, que era un acord o conveni entre la comunitat monàstica i el nou abat escollit, i que aquest càrrec era vitalici i, per tant, no es podia modificar el *pactum* o regla monàstica establerta fins a la mort de l'abat que el subscriu.

L'origen del nom

Podem dir, però, que el patronímic actual es deriva d'antics mots de procedència occitana, com *Serenin*, *Sernin*, *Cernin*, *Fermin*, i que, segons la llegenda, al segle VI, el duc Leunebald de Tolosa de Llenguadoc féu edificar damunt la seva tomba una església dedicada a *Saint-Sernin-du-Tour* (paraula occitana que vol dir *toro*, atès que fou martiritzat tot fent-ne servir un animal d'aquest tipus). La llegenda diu també que sant Fermí d'Amiens, patró de Pamplona / Iruña, la capital de Navarra, fou batejat per ell en un indret de dita ciutat conegut encara com *el pocico de San Cernín*. Aquest apel·latiu respon a un antic nucli de la ciutat de Pamplona dit *el Burgo de San Serenín* o *Burgo de San Cernín* on es troba l'església pamplonesa de San Saturnino, dita també de San Cernín. Ens queda, doncs, ben clar l'actual equivalència Sant Sadurní = Sant Serni.³

Hom creu que el topònim *Tavèrnoles* es deriva del mot llatí *tabernulae* o *tabernula* ('tenda', 'tendal' o 'botigueta') per l'existència en aquest lloc de més d'una taverna; és a dir, un lloc on es podria fer alguna mena d'hostalatge, servei de postes en substitució de cavalleries i altres serveis als transeünts. També d'un *hospital*, tal com s'entenia llavors: un lloc de repòs de pelegrins, malalts o no. Es tractava, doncs, d'un lloc estratègic situat al bell pas del camí ral que comunicava les valls d'Andorra amb la plana de la Seu d'Urgell i des d'aquest lloc com a cruïlla de camins cap a la Cerdanya i el baix Urgell. L'existència d'aquest lloc de serveis, com el definiríem actualment, es complementava amb l'existència d'un lloc de culte cristià possiblement ubicat en un molt antic lloc pagà reconvertit

3- La normalització del català estableix l'escriptura del mot *Serni* amb la 's', tot i que existeix un corrent d'estudiosos que considera més correcte fer-ho amb la lletra 'c'.

des de feia molt de temps a la fe catòlica. I, com ja s'ha dit, també com a nucli principal d'hostalatge dels pelegrins que anaven i venien pel camí andorrà de Sant Jaume de Galícia. De tota manera, sobre el mot *Tavèrnoles* haurem de tenir present que es tracta d'hipòtesis no constatables, ja que la primera vegada que apareix documentat aquest nom complet (Sant Sadurní de Tavèrnoles) de manera continuada és vers el 1259, tot i que a l'acta de consagració de l'any 1040 ja s'hi cita (Tavèrnoles) i molt abans també (6 de juny del 970).

Sabem dels primers temps del monestir per raó de les complicacions derivades de l'heretgia felicianiana que el bisbe i abat de Tavèrnoles, Fèlix (o Feliu) juntament amb Elipand de Toledo, primat de l'església visigòtica, predicaven. Es tractava d'una antiga creença teològica dita *adopcionisme*, que actualment està gairebé extingida arreu, que mantenia que Jesucrist *era fill adoptiu de Déu*, probablement amb la intenció d'arribar a una mena d'unificació amb l'Islam... Carlemany no hi estigué d'acord i fou un motiu per a la seva intervenció; després de dos concilis, l'enfrontament amb Alcuí de York, Feliu és deposat i empresonat el 799. Una comissió formada pels executors de Carlemany –Leiderad de Lió, Nebridi de Narbona, Benet d'Aniana– es fan càrrec del bisbe, del bisbat i del monestir. Poc temps després, Possedoni esdevé nou bisbe i abat.

Sant Sadurní de Tavèrnoles i la nova regla de sant Benet

Tot i que no hi ha cap certesa documentada, hi ha raons fonamentades per creure que una de les principals tasques reformistes que promogué Benet d'Aniana en la seva estada a les terres urgelleses fou que el principal monestir de la zona adoptés la regla monàstica benedictina; i que aquest canvi fou aplicat tot considerant que el *pactum* que regí fins llavors havia caducat en haver estat deposat Feliu també com a abat de Tavèrnoles. Tampoc no existeix una base documental que ens digui com es va desenvolupar l'acció, tot i que una de les maneres

Absis de Sant Sadurní, 1979

Sant Sadurní de Tavèrnoles, 1979

habituals d'actuar era *repoblant* el monestir amb monjos benedictins francs nouvinguts i amb la subsegüent absorció i reconversió dels anteriors monjos visigots que així ho acceptessin amb la posterior elecció d'abat, naturalment, d'origen franc.

El 815 van rebre diverses donacions per part dels comtes d'Urgell i de Cerdanya. Varen fundar el monestir de Sant Pere de Casserres i el de Sant Salvador de la Vedella (a la comarca del Berguedà). Sabem de la incorporació de Sant Serni a la regla de sant Benet pel precepte imperial expedit per Lluís el Pietós l'any 835 a favor del segon d'aquests dos monestirs acabats de citar i en què es diu clarament que fou fundat per l'abat benedictí Calort. L'any 1019 passa sota la seva tutela el monestir de Sant Llorenç de Morunys amb el nomenament, pel bisbe sant Ermengol d'Urgell, del mateix abat per a ambdós monestirs. En el seu moment de màxima esplendor, al segle XI, les possessions del monestir s'estenien des del Berguedà fins a Andorra, passant pel Pallars Jussà i la Cerdanya. També va tenir possessions a Castella i a Aragó.

Una nova església fou consagrada el 17 de gener de l'any 1040 pels bisbes Eribau d'Urgell i Arnulf de Ribagorça. Es va consagrar en honor a la Verge i dels sants Miquel i Sadurní. El seu abat llavors era Guillem i a la cerimònia de consagració van assistir diverses personalitats de l'època com els comtes d'Urgell, els arquebisbes de Narbona i d'Arles, i els bisbes d'Elna, Besiers, Girona i Tolosa de Llenguadoc. En el document de consagració figuren també les possessions del monestir i es fa referència a l'orde benedictina seguida pels monjos.

El 1099 el papa Urbà II va concedir al monestir una butlla d'immunitat. L'esplendor de Sant Sadurní va durar fins al segle XIII.

Breu recapitulació de l'expansió territorial de SST

1- Erecció de nous priorats i recuperació d'antigues cel·les en desús, ja des del temps de Possedoni.

2- (21 de març del 914): unió dels monestirs i esglésies de Sant Vicenç d'Isona, Sant Martí d'Albet, Sant Martí de Bescaran, Sant Esteve d'Umfret, Sant Sadurní Aganès, Sant Jaume d'Engordany i Sant Andreu de Castellbò (o de Trespunts), en altres temps instituits sota la regla benedictina i ara enderrocats, amb llurs alocs, delmes i primícies, parròquies i viles subjacents, feta pels bisbes Nantigis d'Urgell i Adolf i el comte Sunifred d'Urgell al monestir de Tavèrnoles i al seu abat Baldric.

3- S'estén per la Cerdanya (St. Pere de Ger) i el Berguedà; cap Andorra⁴ i per

4- Sant Andreu de Tolse (Sant Julià de Lòria), Sant Vicenç d'Enclar (Santa Coloma) i Sant Jaume d'Engordany.

Tresponts cap a Nargó i via Bòixols, cap Llordà, Isona i la conca de Tremp abans de la conquesta de Balaguer, tot protegint i cobrint el camí jacobeu esmentat al començament.

La gran puixança de l'abadia es demostra en construir la segona església del monestir i el gran nombre de personalitats que anaren a la seva consagració (el 17/01/1040 ja esmentat).

Fou un gran centre religiós amb un desenvolupament econòmic de gran consistència. Considerat amb recursos suficients de jurisprudència llatina i lloc de redacció de molts documents legals. Entre d'altres actuacions, també participà –via finançament– en la conquesta de Balaguer, a final del s. XI. A canvi rebé la possessió de les mesquites dependents de la d'Avimoni⁵ per construir-hi una nova església dedicada a Sant Sadurní.

L'acció evangelitzadora i repobladora dels monjos de SST així com la seva influència als territoris que eren del comtat urgellès es fa palesa pels freqüents noms del patró que tenen moltes esglésies. N'esmentem alguns, tot seguint la ruta jacobea i intercomarcal que uneix Nargó amb Isona i Tremp: Gavarra (Alt Urgell, camí de Bòixols) i, ultrapassada Isona, Conques (gairebé desapareguda l'església del castell i aquest mateix totalment), Suterranya (parroquial), Sant Serni (el propi poble i sa parroquial) .

Com hem dit abans, es tractava d'un monestir sotmès només a Roma; és a dir, sense dependre de l'ordinari territorial. Anys després, per una concòrdia en temps del bisbe Abril, el monestir accepta que l'ordinari nomeni els rectors de les parròquies i esglésies propietat de SST.

La decadència

El procés de decadència econòmica i monacal del monestir comença durant el decurs del segle XIV i és deguda a diferents factors: el traspàs de la capitalitat del comtat d'Urgell de la Seu a Balaguer; la pèrdua dels seus principals benefactors, amb l'extinció dels comtes urgellesos en primera línia, en morir Ermengol VIII el 1208, ja que els Cabrera, successors seus, es desentengueren del monestir, ja que no hi feren cap donació; els comtes de Foix, vescomtes de Castellbò, tampoc no hi fan noves aportacions tot i mantenir amb el monestir unes més que correctes relacions, moltes vegades subjectes als seus particulars interessos i ambicions personals, potser induïts per les picabaralles relacionades amb la qüestió càtara.

Unes altres causes estructurals responen al fet de la situació geogràfica del

5- L'actual església de Sant Salvador de Balaguer.

monestir; el seu aïllament que, en altres temps, l'havia beneficiat, ara se li gira en contra.

D'altra banda, les epidèmies, les guerres civils i el bandolerisme també ajudaren a augmentar el seu declivi. Recordem que la pesta negra –també dita pesta bubònica– s'inicia a final de 1347, amb efectes devastadors.

Cap a final d'aquest segle XIV un gran terratrèmol sacsejà aquestes valls i possiblement malmeté el campanar rodó del monestir que, segons alguns autors, havia estat el model per a la construcció del de Santa Coloma d'Andorra.

Esmentarem un dels últims abats escollits pel capítol: Antoni (1388-1391), fill de Besalú⁶ (segons mencions del pseudocardenal Berenguer d'Anglesola, bisbe de Girona). Ell i el jurista Pere de Rovira s'emportaren de Sant Sadurní les despulles de Sant Vicenç Màrtir cap a l'església de Besalú.

El declivi del monestir també s'accentuà a conseqüència d'altres factors:

- La fragmentació de les rendes abacials en funció dels diferents sectors o encarregats: sagristà, almoïner, cambrer, etc. D'aquesta manera es trencava la unitat de caixa i el control.

- La creació de la *comenda*, sistema pel qual els càrrecs principals, com el d'abat, es donaven a persones alienes al monestir i que l'adquirien a canvi d'una aportació. En realitat compraven les rendes futures del monestir a canvi d'encarregar-se de la subsistència dels monjos i del funcionament del cenobi per mitjà d'un administrador en representació del abat comendatari.⁷ Per al cas de SST, cap dels comendataris no fou laic i n'hi hagué uns molt pocs de bons i la majoria no es preocuparen del govern monàstic.

- Les guerres i el bandolerisme (03/04/1476). Els visitadors de la província benedictina de Tarragona i de Saragossa renunciaren a visitar personalment el monestirs de Sant Pere de la Portella, Sant Llorenç prop Bagà i Sant Sadurní de Tavèrnoles a causa de la guerra i de la seva pobresa, i deleguen, per dur-la a terme, el monjo Jaume Albert, del monestir de Ripoll. Jaume fa una lletra al visitador Nicolau de Llor en què s'excusa de no poder complir l'encàrrec rebut de visitar en nom seu el monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles, a causa de la guerra (15/04/1476).

L'acta de la visita canònica que fa l'any 1479 el visitador Lluís de Claramunt, abat de Santa Maria de Serrateix, diu que al campanar només hi ha una campana i que amenaça ruïna.

Joan de Chiverri, abat o administrador de SST, juntament amb fra Bartomeu de Sant Romà, sagristà, i fra Joan Bizar, monjos del susdit cenobi, trobant-se a la

6- Segons mencions del pseudocardenal Berenguer d'Anglesola, bisbe de Girona.

7- El papa Juli II fou un temps abat comendatari de Montserrat.

casa de la Seu d'Urgell on resideixen, cedida pel bisbe (ja que el monestir estava ocupat per mala gent = bandolers i hugonots), i en ser-los difícil accedir al cenobi, celebren capítol (22/02/1518).

El darrer comendatari fou Onofre Ferrer, monjo de Ripoll 1569 - 1584.

Ja a la darrera visita canònica del 1584 s'hi explica que els bandits, "des de setembre passat ençà, vingueren vint-i-cinc bandolers que els trobaren descuidats i foren senyors del monestir, encara que, poc després, s'alçà el sometent de la Seu i fugiren..." Les autoritats locals opinen també que els habitants del cenobi actuen correctament i s'hi juguen la vida.

Restà SST amb l'abadia vacant entre 1584 i 1592, any en què la butlla de Climent VIII datada el 13/08/1592 declara la clausura definitiva del monestir.

Tot és ja finit. D'ara en endavant, del que fou monestir de monjos benedictins dit de Sant Sadurní de Tavèrnoles, només en restaran, com una vella carcassa, els edificis monacals, testimonis muts d'una glòria per sempre extingida. I no solament va veure's desposseït de tot allò que li era propi en béns terrenals, ans també ho fou de tot allò que de preciós guardava; talment fou com un vent de dispersió que s'emportà tot allò que trobà al seu pas.

Visions de futur

Què volem i podem fer? Moltes coses. Bàsicament, volem que SST torni a ser un nucli de patrimoni dinàmic i revitalitzador de la cultura comarcal, i que no es quedi aquí: que cobreixi i recobri la seva antiga zona d'actuació pirinenca, que inclou de manera particular el patrimoni monumental dels pobles que conformen les Valls de Valira, sense oblidar-nos de l'àmplia zona pirinenca. Així, pensem també que podria esdevenir un bon centre d'interpretació del romànic pirinenc, principalment si arribés el moment en què els nostres veïns andorrans s'incorporeessin al projecte de manera activa.

A més de ser un lloc de culte, volem que recuperi tot allò que ha perdut a causa del persistent espoli; encara que sigui per reproducció o per còpia. De moment, malgrat les dificultats financeres per trobar un patrocini o mecenatge, el nostre Centre d'Estudis porta a terme les següents actuacions:

- 1- En preparació, l'edició de l'obra titulada *Els benedictins a Tavèrnoles-Anserall*.
- 2- Tramitació de l'expedient per a la reproducció del baldaquí i els frontals dels bisbes. Tenim l'autorització oral del bisbat i escrita del MNAC; també l'equip professional que ho duria a bon terme. Només resta aconseguir els permisos de les autoritats de Cultura (i el finançament).
- 3- Caldria que es modifiqués el vial d'accés –rehabilitant el tram del camí de Civís que passa per la part posterior del monestir i que va a parar al carrer major

d'Anserall– amb l'objecte de poder fer prospeccions arqueològiques i recuperació del lloc. També caldria fer una ampliació de la breu restauració dels anys 1970.

I per acabar us diré que per a tot això necessitem el suport de les administracions catalana i andorrana; que també voldríem gaudir de la complicitat i del suport del bisbat, de l'ajuda del col·lectiu definit com a *societat civil* i de l'entusiasme i suport de tots que, com vostès, volen mantenir-se fidels a les nostres arrels.

Moltes gràcies per a la seva atenció i restem a la seva disposició per a qualsevol afer sobre SST.